

**ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ
В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ**

Tom V

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Tom V

pod redakcją
Ewy Dźwierzynskiej
Marii Kossakowskiej-Maras

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu Rzeszowskiego
RZESZÓW 2025

Recenzowali
prof. dr hab. ANDRZEJ CHARCIAREK
dr hab. KRYSTYNA JANASZEK, prof. US

Opracowanie redakcyjne i korekta tekstów w języku polskim
JOLANTA DUBIEL

Opracowanie techniczne i łamanie
WOJCIECH PĄCZEK

Korekta techniczna
EWA KUC

Projekt okładki
MICHAŁ KOCZĄB

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2025

ISBN 978-83-8277-256-2

2209

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
35-959 Rzeszów, ul. prof. S. Pigonia 6, tel. 17 872 13 69, tel./fax 17 872 14 26
e-mail: wydawnictwo@ur.edu.pl; <https://wydawnictwo.ur.edu.pl>
wydanie I; format B5; ark. wyd. 6; ark. druk. 7,5; zlec. red. 9/2025
Druk i oprawa: Drukarnia Uniwersytetu Rzeszowskiego

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	7
Katarzyna Buczek	
Психологические и педагогические аспекты театрального подхода в обучении иностранному языку	9
Katarzyna Buczek, Maria Kossakowska-Maras	
Образовательные проблемы польской русистики в контексте геополитической ситуации в мире	31
Małgorzata Dziedzic	
Возможности и ограничения использования ChatGPT в обучении иностранному языку на примере русского	50
Grzegorz Adam Ziętała	
„Z-Kultura”, czyli kultura rosyjska w służbie Kremla, i czy warto jej uczyć?	83
Anna Źarska	
«Поколение снежинок» и обучение иностранному языку на филологическом уровне	107

Grzegorz Adam ZIĘTALA

Wydział Nauk Humanistycznych
Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
ORCID: 0000-0002-8341-3534

„Путин – это не Россия, настоящая Россия – это антивоенная, демократическая страна. Это страна большой культуры. Настоящая Россия – страна Пушкина, Достоевского, Чехова, Сахарова, а не Сталина и не Путина”.

[Putin to nie Rosja, prawdziwa Rosja to kraj antywojenny, demokratyczny. To kraj wielkiej kultury. Prawdziwa Rosja – to kraj Puszkina, Dostojewskiego, Czechowa, Sacharowa, a nie Stalina i nie Putina]¹.

Borys Akunin (Сааков, [http](http://)).

„Z-KULTURA”, CZYLI KULTURA ROSYJSKA W SŁUŻBIE KREMLA, I CZY WARTO JEJ UCZYĆ?

Słowa kluczowe: kultura rosyjska, symbol Z, wojna rosyjsko-ukraińska

Wstęp

Po agresji Rosji na Ukrainę pojawia się dylemat nauczycieli języka rosyjskiego – czy warto dalej uczyć tego języka i kultury? Czego i jak uczyć? Jakie materiały dobierać? A może wzorem wielu teatrów, oper światowych zaprzestać zaznajamiania z dorobkiem kultury rosyjskiej? Czy uczyć kultury sprzed wojny, tej klasycznej, wielkiej, czy może wprowadzać również elementy tej kultury, która stanęła po stronie agresora, oczywiście wyjaśniając jej charakter propagandowy i do czego może służyć manipulowanie świadomością społeczeństwa?

W poniższym tekście omówimy te elementy nowej prorządowej, propagandowej kultury, która uzyskała miano „Z-kultury” (ros. *Z-культура*)², uznając, że nie należy ukrywać tego przed uczącymi się języka rosyjskiego,

¹ Tłumaczenia z języka rosyjskiego własne – G.Z.

² Nazwa pochodzi od łacińskiej litery „Z”, która stała się dla świata zachodniego „współczesną swastyką”, jest umieszczana na rosyjskich budynkach, czołgach, plakatach. Jest symbolem agresji Rosji na Ukrainę.

przed społeczeństwem. Teksty mogą posłużyć za wzór do analizowania mechanizmów manipulacji, podziałów i pogardy wobec „obcych” – zjawisk, których należy unikać i stanowczo potępiać. Warto znać wszelkie przejawy kultury związane z danym krajem, rozumieć jej zalety i wady, niezależnie od naszego stosunku do danego języka – bez względu na to, czy jest on językiem przyjaciół czy wrogów. Nauczyciel musi wszystko wyważyć, nie może ukrywać tych elementów, które mogą stawiać w złym świetle kraj nauczanego języka, musi prezentować obiektywne podejście, ale musi jednocześnie pozostać pedagogiem i przestrzegać przed złem, krytykować je, uświadamiać uczniom, do czego może prowadzić agresja słowna.

Podejście do kultury rosyjskiej po wybuchu wojny z Ukrainą

Po wybuchu pełnoskalowej wojny na całym świecie zaczęto zadawać sobie pytania, co dalej z rosyjską kulturą – z wystawianiem sztuk, oper, baletu i muzyki rosyjskich klasyków? A czy warto również zapoznawać z dziełami twórców, którzy wspierają Kreml i jego ideologię „specjalnej operacji wojskowej”, czyli wojny z Ukrainą. W nawiązaniu do dzieł klasycznej kultury rosyjskiej pojawiły się takie pojęcia, jak „wyzerowanie” (ros. *обнуление*), „unieważnienie” czy „kancelacja” (od *cancel culture*). Mogą one dotyczyć również współczesnej kultury.

Fot. 1. Puszkina na śmietniku

Źródło: <https://krytyka.com/en/articles/cancel-russian-culture-as-a-means-of-survival> [25.07.2024].

W mediach toczy się dyskusja na temat oceny rosyjskiego dorobku kulturowego, w której coraz częściej przeważają krytyczne głosy wobec twórczości rosyjskich klasyków – wskazuje się w niej motywy świadczące o ich imperializmie, przejawy nienawiści do innych, gwałty oraz podżeganie do konfliktów międzyetnicznych itp.

Ukraiński pisarz D. Batu (właśc. Andriej Wasiliew) stwierdził, że „kultura rosyjska straciła moralne prawo do reprezentowania swojego narodu na arenie międzynarodowej [...]. Kultura rosyjska faktycznie wyzerowała się [ros. *обнулила*] i sądzę, że o kulturowym dialogu według najbardziej optymistycznych poglądów będzie można mówić dopiero za 20–30 lat, albo więcej” (Халилов, [http](http://)). Podobnie twierdzą redaktorzy strony cancelrussia.info, którzy piszą: „kultura rosyjska ma charakter ekspansywny i imperialistyczny. Przez pokolenia pielęgnowała wyższość nad innymi narodami, które najpierw zostały zniewolone przez Imperium Rosyjskie, a później przez państwo radzieckie. Federacja Rosyjska zdecydowała się kontynuować tę niefortunną praktykę” (*Unieważnić kulturę...*, [http](http://)).

Fot. 2. „Z-kultura”

Źródło: <https://www.ukrainer.net/nie-tolerowac-rosyjskiej-kultury/> [25.07.2024].

Przejawem „kultury unieważnienia” są liczne przypadki odmowy wspierania osób, firm oraz marek rosyjskich. Ukraiński Instytut Książki wystąpił z apelem o zaprzestanie dystrybucji książek rosyjskich autorów, wykluczenie rosyjskich wydawców z międzynarodowych wystaw książki oraz zaprzestanie udzielania dotacji na tłumaczenie utworów współczesnych autorów rosyjskich. Na słynne Targi Książki we Frankfurcie i Bolonii nie zaproszono Rosjan, a Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła ustawę zakazującą importu i dystrybucji książek z Rosji i Białorusi. Wiele państw europejskich wykluczyło z repertuarów filharmonii programy z utworami Czajkowskiego i Strawińskiego, filmy rosyjskie nie zostały uwzględnione w ceremonii European Film Awards, a na Biennale w Wenecji nie zaprezentowano żadnej pracy wizualnej Rosjan (*Dlaczego nie warto...*, [http](http://)).

Fot. 3. Matryoszka jako symbol „Z-kultury”

Źródło: <https://argumentua.com/stati/mif-o-velichii-russkoi-kultury> [25.07.2024].

Świat zachodni bojkotuje Rosję, jej polityków, propagandystów Kremla, ale także reżyserów, śpiewaków operowych oraz pisarzy. W kontekście działań armii rosyjskiej w Ukrainie wydaje się to obecnie zrozumiałe. Ale czy można uogólniać? Rosja to nie tylko zwolennicy Putina. Jeśli twórcy kultury stają po jego stronie, to naturalny jest bojkot ich twórczości. Ale co wspólnego z Putinem ma Puszkina, Dostojewski czy Czajkowski?

Fot. 4. Balet jako symbol „rosyjskiej kultury”

Źródło: <https://x.com/UkrEmbLondon/status/1508698876232015876> [27.07.2024].

Może po pewnym czasie emocje opadną i zaczniemy obiektywnie oceniać kulturę rosyjską. Na razie zwróćmy jednak uwagę na jej nową odsłonę, tę prokremlowską, którą z pewnością trzeba znać, żeby zrozumieć mechanizmy rządzące Rosją putinowską.

Pojęcie „Z-kultury” i jej wytwory

Po agresji Rosji na Ukrainę kultura rosyjska się zmieniła. Dziś jej zadaniem ma być wychwalanie męstwa żołnierzy, którzy bombardują, mordują,

kradną. To nowy bohater literacki, „prawdziwy patriota” współczesnej Rosji. Wychwalanie tych „patriotów” ma miejsce w literaturze, piosence, a zwłaszcza w filmie. Jeden z piewców nowej literatury – Aleksandr Pielewin – twierdzi, że dzięki „specjalnej operacji wojskowej” „literatura w Rosji nabrała nowego życia, wróciła do masowego czytelnika” (Бешлей, [https](https://)). Nowa kultura wychwala Rosjan, a dehumanizuje Ukraińców i narody Zachodu, odzwierciedla narrację Kremla i dlatego cieszy się wielkim wsparciem rządu. Siergiej Miedwiediew nazywa tę kulturę „patriotyczną, militarystyczną i szowinistyczną – Z-poezją, Z-festiwalami, Z-seriałami”, kulturą „quasi-faszystowską, posmodernistyczną”. „Z-kultura” to „przede wszystkim kultura propagandystyczna, która obsługuje potrzeby współczesnej rosyjskiej propagandy militarystycznej” (Медведев, [http](http://)). Jej twórcami są ludzie, którzy są wierni Kremlowi i pod wpływem propagandy uwierzyli, że wojna stała się impulsem do rozkwitu kultury, nadaje sens ich życiu. To kultura, która przejawia się w zależności od państwa (tamże).

1. Poezja

„Z-poeci” (ros. „Z-поэты”) to cała plejada poetów opiewających „specjalną operację wojskową” w Ukrainie, występujących w prorządowej telewizji, biorących udział w występach agitacyjnych na rzecz armii rosyjskiej w całym kraju. Przez propagandę uważani są za „ludzi, których twórczość dodaje sił i natchnienia do sukcesów” (*Разбираем творчество...*, [http](http://)). Z-poeci cieszą się niezwykłym wsparciem Kremla – Ministerstwo Obrony organizuje dla nich konkursy z okazałymi nagrodami finansowymi, na 1 kanale telewizji prorządowej powstał show „Swoi”, wydawnictwa wydają ich wiersze, m.in. seria „Poezja rosyjskiego lata” (ros. „Поэзия русского лета”). „Z-poeci” nienawidzą pacyfizmu (Aleksander Segida: „Мне отвратительна идея пацифизма / В политике, массмедиа и творчестве” [Brzydzi mnie idea pacyfizmu / W polityce, mass mediach i twórczości]), bohemy (Dmitrij Mołdawski: „Я вообще не креативный класс / и даже не латентный педераст” [Ja w ogóle to nie klasa kreatywna i nawet nie latentny pederasta]), Ameryki (Siergiej Panfiorow: „ИГИЛу дали передышку / И негры белых не бранят. / Теперь за каждую отрывку / «Россию Путина» винят” [Państwu Islamskiemu dali odetchnąć, / I Murzyni białych nie besztają, / Za każde odbijanie / «Rosję Putina» obwiniają]), nienawidzą Europy, ale kochają Putina (Maria Watutina: „Нам в России, всем европам назло / Наконец-то и с вождем повезло” [Nam w Rosji, wszystkim europom na złość, / Nareszcie powiodło nam się z wodzem]). Częstym motywem jest pojawiający się Bóg (Wład Małenko: „Бог с гвоздями в руках для Запада – первый враг” [Bóg z gwoź-

dziami w rękach dla Zachodu – to pierwszy wróg], „в Мюнхене Русью не пахнет и Бога нет” [W Monachium Rusią nie pachnie i Boga nie ma]; Iwan Kupriejanow proponuje „молиться Русским Богам Войны” [modlić się do Rosyjskich Bogów Wojny]; Anna Rewjakina: „С нами Бог, с нами солнце, и с нами дождь, зарядивший винтовку” [Z nami jest Bóg, z nami jest słońce, z nami jest deszcz, ładujący karabin snajperski]; Konstantin Frołow: „Мы делаем одно святое дело! / Аллах акбар, друзья! Христос воскрес!” [Robimy jedną świętą rzecz! Allah akbar, przyjaciele! Chrystus zmartwychwstał!]; Elena Zaslawska: „Ни Блока, ни Бога / ни смысла, ни толка! / И мне остается / последний патрон / и винтовка” [Ani Błoka, ani Boga, / ani sensu, ani sedna, / I pozostaje mi / ostatni nabój / i karabin]), wcielają się w klasyków radzieckich, często na granicy plagiatu (Dmitrij Artis: „Я родину samozабвенно люблю / как полную грудь комиссарши” [Ojczyznę bezinteresownie kocham, jak obfitą pierś komisarza]; Dmitrij Mołdawski: „Меня определили Энгельс-Маркс / как гегемона. Сталин дал приказ – / я стал поэт, и хлебороб, и воин” [Określili mnie Engels-Marks / jako hegemon. Stalin dał rozkaz / stałem się poetą, hodowcą zbóż, i wojownikiem]), przedstawiają zabitych żołnierzy (Aleksiej Szmielew: „И солдат, убитый под Донецком, / Протянул апостолу в горсти / В крови и поту рисунок детский / И услышал голос: «Пропусти»” [I żołnierz, zabity pod Donieckiem, / Wyciągnął do apostoła w garści, / W krwi i pocie rysunek dziecięcy / I usłyszał głos: „Przepuścić”]), występują na polu walki (Elena Zaslawska: „Эта ночь бесконечна. / Среди огня и свинца / Я как русский разведчик / Иду до конца” [Ta noc nie ma końca. / Wśród ognia i ołowiu / Ja jak rosyjski wywiadowca / Idę do końca]) (Бабушкин, http).

Fot. 5. Tom „Poezja rosyjskiego lata”

Źródło: <https://lv.sputniknews.ru/20230516/pust-ostanutsya-nashi-stikhi-a-ne-te-predstavlen-sbornik-poeziya-russkogo-leta-25030161.html> [24.07.2024].

Z grupą „Z-poeci” związana była afera, która wybuchła w 2024 r. Mianowicie ktoś założył w sieci „VKontakte” fejkowe konto poety Giennadija Ra-

kitina, a sztuczna inteligencja wygenerowała jego zdjęcie. Według autorów konta Rakitin to 49-letni absolwent Wydziału Filologicznego Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego, były nauczyciel, autor wierszy o „operacji wojskowej”, Ojczyźnie, Rosji i Putinie (*Провокаторы создали...*, <http>). Poezję o „operacji wojskowej” w Ukrainie polubiło ponad 2 tysiące osób, w tym 95 deputowanych Dumy Państwowej, 28 senatorów, doradczyni Putina, „Z-poe-ci” i korespondenci wojenni, utwory oceniało jury „z-poezji”, a ich „autor” został nominowany do konkursu „Wiersze o wojnie i obrońcach Ojczyzny”. „Jego” utwory okazały się jednak tłumaczeniami i adaptacją profaszystowskich niemieckich poetów z lat 30. XX w., członków NSDAP, np. Heinricha Anackera i Heryberta Menzela (*Популярный Z-поэт...*, <http>). Autorzy propagacji w wierszach nazistów niemieckich zamienili postać Hitlera na Putina, Niemcy na Rosję, brygadę SS na Wagnerowców. Nie udało się ich dotychczas namierzyć, grozi im do 5 lat więzienia, a Prokuratura Generalna zablokowała konto Rakitina (*Провокаторы создали...*, <http>).

Fot. 6. Zdjęcie Giennadija Rakitina i dyplom półfinalisty konkursu „Wiersze o wojnie i obrońcach Ojczyzny”

Źródło: <https://sovlit.ru/tpost/rvyhxlrh1-provokatori-sozdali-feikovogo-z-poeta-ge> [24.07.2024].

- **„Wielki Blokpost”** (ros. „Великий Блокпост”) to antologia 45 poetów donbaskich pod redakcją jednej z autorek – Anny Riewiakiny – opiewana w Rosji jako „unikalne zjawisko współczesnej literatury”. W skład antologii wchodzi utwory „poetów ogólnorosyjskiej wielkości”. Książka będzie „naprawdę monumentalnym pomnikiem nie tylko rosyjskiej, ale i światowej poezji wojennej” – to „45 rosyjskich poetów, przybliżających Zwycięstwo” (*Великий Блокпост...*, <http>). Antologia została wydana w 2023 r. przy wsparciu Prezydenckiej Fundacji Inicjatyw Kultury i Wydawnictwa „Piter”. Tom przygotowała poetka, docent na Wydziale Polityki Światowej Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego im. Łomonosowa w Moskwie, wiceszefowa Izby Spo-

łecznej Donieckiej Republiki Ludowej Anna Riewiakina. W skład tomu wchodzi utwory napisane w latach 2014–2022. Tom otwiera rozdział „Предчувствие войны” [„Przeczuć wojny”], w którym zaprezentowano utwory okresu przedwojennego. Rozdział drugi to kronika lat 2014–2022, a trzeci zawiera wiersze poetów-żołnierzy. Najślynniejsi autorzy to korespondent wojenny Siemion Piegow i pisarz Aleksandr Pielewin.

Fot. 7. Okładka książki „Wielki Blokpost”

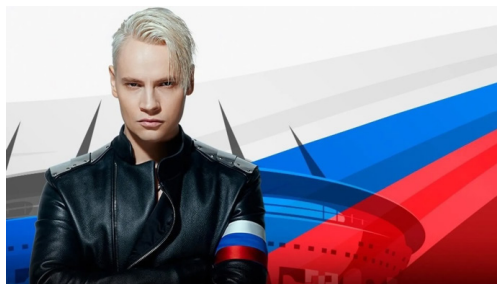
Źródło: <https://www.labirint.ru/books/921905/> [25.07.2024].

2. Muzyka

- **„Jestem Rosjaninem”** (ros. „Я русский”) – singiel piosenkarza Shaman (właśc. Jarosław Dronow). Shaman był w 2024 r. mężem zaufania podczas wyborów Putina na kolejną kadencję³. W 2024 r. otrzymał tytuł „Zasłużony Artysta Federacji Rosyjskiej”. Jego popularność rozpoczęła się w 2022 r. po inwazji na Ukrainę, kiedy to właśnie wykonał piosenkę „Jestem Rosjaninem”. Za wspieranie Kremla został objęty sankcjami Unii Europejskiej, Ukrainy i Kanady. W Rosji nazywany „głosem operacji specjalnej”, najważniejszym „patriotycznym artystą kraju”. Występował w Donieckiej i Ługańskiej Republice Ludowej, w obwodzie chersońskim,

³ Pomimo powszechnego zachwyty nad jego twórczością złożono donos na klip, w którym mężczyźni biją mu brawo i noszą na rękach, dotykając intymnych miejsc, co jest znie wagą uczuć religijnych. Ponadto pojawił się skrótowiec FAP, który oznacza masturbację, a to jest karalne w Rosji. Oczywiście nikt nie zajął się tą sprawą, a rzeczniczka MSW złożyła Shamanowi życzenia sukcesów twórczych (*Полицейские проверяют...*, <http://>).

na mitingach z udziałem Putina, jest jednym z najważniejszych przedstawicieli tzw. „Z-poetów” („Z-поэтов”).

Fot. 8. Piosenkarz Shaman

Źródło: <https://www.1tv.com/announce/17630> [25.07.2024].

Я вдыхаю этот воздух
Солнце в небе смотрит на меня
Надо мной летает вольный ветер
Он такой же, как и я

И хочется просто любить и дышать
И мне другого не нужно
Такой, какой есть, и меня не сломать
И всё потому что

Я русский, я иду до конца
Я русский, моя кровь от отца
Я русский, и мне повезло
Я русский, всему миру назло
Я русский

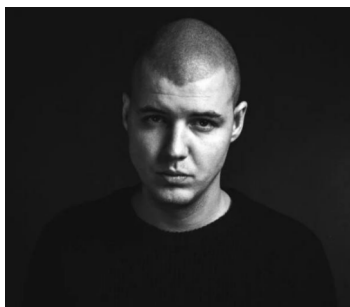
Wdycham to powietrze
Słońce na niebie patrzy na mnie
Nade mną leci wolny wiatr
Jest taki jak ja

I chcę po prostu kochać i oddychać
I nie potrzebuję więcej
Taki jaki jest i mnie nie złamie
A wszystko dlatego, że

Jestem Rosjaninem, idę do końca
Jestem Rosjaninem, moja krew od ojca
Jestem Rosjaninem i mam szczęście
Jestem Rosjaninem, całemu światu na złość
Jestem Rosjaninem⁴

⁴ Tekst i tłumaczenie: https://www.tekstowo.pl/piosenka_1071_1088_1086_1089_1083_1072_1074___1044_1088_1086_1085_1086_1074___shaman_1071___1056_1091_1089_1089_1082_1080_1081_.html [25.07.2024] po korekcie wł. – GZ.

- **„Brudna robota”** (ros. „Грязная работа”) – piosenka rapera Richa (ros. Рич), właśc. Riczarda Siemaszkowa, opublikowana w sieci „VKontakte” w 2022 r. Stworzono do niej czarno-biały klip, a poświęcona jest „specjalnej operacji wojskowej” w Ukrainie i „tym, którzy uwalniają Noworosję od ukraińskich nacjonalistów” (*О чем новый клип...*, [http](http://)). Klip trwa ok. 2 minut i składa się z kadrów z kroniki operacji w Donbasie z widocznymi zniszczonymi domami i świątyniami, czołgami z literą Z i V i napisem „За Donbas”, a bohaterami są prawdziwi mieszkańcy z Donbasu.

Fot. 9. Raper Rich

Źródło: <https://prilepin.livejournal.com/2562924.html> [28.07.2024].

Пацаны за тебя делают всю грязную работу
 Без перерыва на коньяк, без перерыва на субботу
 Вода кипит во флягах, огонь идёт из дзотов
 Планета на крови стоит, как Питер на болотах
 Пацаны за тебя делают всю грязную работу
 Без перерыва на коньяк, без перерыва на субботу
 Вода кипит во флягах, огонь идёт из дзотов
 Планета на крови стоит, как Питер на болотах
 Четыре буквы Г у бойца на плече
 И значит, больше здесь не будет пацифистских речей
 И значит, комплекс „Искандер” найдёт в ночи палачей
 И значит, Грады прилетят, как стаи грачей
 Один заказал для нас ещё немного стали
 И мы достали из закровов советский цианистый калий
 Цвет лица не меняй, этот мир любит сабли
 Любит соль из глаз вдов и похоронный ансамбль

[Предприпев]

Патрон, патрон, патрон, патрон, патрон, патрон – обойма
 Патрон, патрон, патрон, патрон, патрон, патрон – обойма
 Патрон, патрон, патрон, патрон, патрон, патрон – обойма
 Патрон, патрон, патрон, патрон, патрон, патрон – обойма (*Грязная работа*, [http](http://))

Chłopaki za ciebie robią całą brudną robotę
Bez przerwy na koniak, bez przerwy na sobotę
Woda gotuje się w manierce, ogień wylatuje z DZOTów⁵
Planeta stoi we krwi, jak Piter⁶ na błotach
Chłopaki robią za ciebie całą brudną robotę
Bez przerwy na koniak, bez przerwy na sobotę
Woda gotuje się w manierce, ogień wylatuje z DZOTów
Planeta stoi we krwi, jak Piter na błotach
Cztery litery G ma bojownik na ramieniu
Co znaczy, że więcej nie będzie pacyfistycznych przemów
I znaczy to, że kompleks „Iskander”⁷ znajdzie w nocy katów
I znaczy to, że Grady⁸ przylecą, jak stado gawronów
Jeden zamówił dla nas jeszcze trochę stali
I zdobyliśmy z zasiek radziecki cyjanek potasu
Nie zmieniaj koloru twarzy, ten świat lubi szable
Lubi sól z oczu wdów i zespół pogrzebowy
(refren)

Nabój, nabój, nabój, nabój, nabój, nabój – łódka nabojowa⁹
Nabój, nabój, nabój, nabój, nabój, nabój – łódka nabojowa
Nabój, nabój, nabój, nabój, nabój, nabój – łódka nabojowa
Nabój, nabój, nabój, nabój, nabój, nabój – łódka nabojowa

3. Film

Kino rosyjskie, jako główne narzędzie propagandy, od lat pokazuje Ukraińców w złym świetle. Szczególnie nasiliło się to po wybuchu wojny w 2022 r. I. Gladshstein (ukraiński producent) stwierdził, że symboliczne było parafrazowanie słów jednego z bohaterów filmu „Brat – 2”, Daniła Bagrowa, przez Putina w orędziu w dniu wybuchu wojny, tj. 24 lutego 2022 r.: „настоящая сила в справедливости и правде” [prawdziwa siła w sprawiedliwości i prawdzie] (Сулькин, <https>). Potem wykorzystano te słowa jako hasło, zamieniając napisane cyrylicą *в* na kolejny symbol współczesnego faszystu – literę *V* – „сила V правде”. Oczywiście ta „prawda” Kremla nie ma nic wspólnego z rzeczywistością.

W 2022 r. rosyjskie Ministerstwo Kultury ogłosiło listę tematów priorytetowych dla filmów, które będą wspierane z budżetu. Wśród nich jest: przeciwdziałanie współczesnym przejawom ideologii nazizmu i faszystu,

⁵ DZOT – skrót od *деревно-земляная огневая точка* – drewniano-ziemny punkt ogniowy.

⁶ Piter (ros. Питер) – potoczna nazwa Petersburga zbudowanego na bagnach.

⁷ Iskander – rosyjski system rakietowy do niszczenia celów taktycznych i strategicznych.

⁸ Grad – radziecka wyrzutnia pocisków rakietowych.

⁹ Łódka nabojowa – metalowy element łączący ze sobą kilka naboi.

popularyzowanie heroizmu i poświęcenia rosyjskich żołnierzy w trakcie specjalnej operacji wojskowej (Камышенко, 2024, [http](http://)).

Oto najsłynniejsze rosyjskie filmy propagandowe:

- **„Brat 2” („Брат 2”)** (2000) Aleksieja Bałabanowa w rzeczywistości to film akcji, ale widzimy w nim wiele elementów dehumanizacji Ukraińców. Odbierany jest obecnie jako „kwintesencja ultranacjonalistycznej ideologii”. Główny bohater, Daniła Bagrow, to buntownik, który walczy z Zachodem, skorumpowanym i moralnie zgniłym (Сулькин, [https](https://)). Ukrainofobia zaczyna się od pogardliwego zwrotu „chachły”, a kończy się repliką „Wy, gady, jeszcze odpowiecie za Sewastopol” (co sugeruje przynależność Krymu do Rosji) (*Dlaczego nie warto...*, [http](http://)). Daniła Bagrow wyjeżdża z Petersburga do Moskwy na studia medyczne. Spotyka tam swoich kolegów z wojska – Kostię i Ilję. Brat bliźniak Kostii – Dmitrij – jest hokeistą w NHL. Podpisał on niekorzystny kontrakt, gdyż nie znał języka angielskiego, wskutek czego większość pieniędzy otrzymuje amerykański milioner Mennis, wspólnik szefa Kostii – Biełkina. Ludzie Biełkina zabijają Kostię, a Daniła postanawia zemścić się na Biełkinie i Mennisie. Kontaktuje się z bratem Wiktorem i wylatuje do Chicago. Wiktor wdaje się w konflikt z lokalną mniejszością ukraińską (*Brat 2*, [http](http://)).

Fot. 10. Plakat filmu „Brat 2”

Źródło: <https://www.sports.ru/hockey/blogs/2518772.html> [25.07.2024].

- **„Donbas. Uznany” („Донбасс. Признанный”)** (2023) Władimira Agranowicza opowiada o „powrocie” Donbasu do Rosji, do domu, powrocie „spod okupacji”. Głównym bohaterem jest ojciec reżysera, Aleksander Agranowicz, który rozpoczął walkę z Ukrainą w 2014 r., dowód-

ca oddziału „Sparta” o pseudonimie „Marynarz” (ros. Марпос). Drugim bohaterem jest miasto Donieck, zniszczone domy, mieszkańcy miasta (*Донбасс. Признанный*, [http](http://www.kinopoisk.ru/film/5511594/)). Film pokazywany jest w szkołach, uczelniach, domach kultury, w Rosji i w samozwańczych republikach ludowych – Donieckiej i Ługańskiej, przepełniony ideologią, propagujący „specjalną operację”, uznany za „najlepszy film dokumentalny” w konkursie „Bohaterowie naszego kraju”.

Fot. 11. Plakat filmu „Donbas. Uznany”

Źródło: <https://www.kinopoisk.ru/film/5511594/> [25.07.2024].

- **„Mobilizacja” („Мобилизация”)** (2022) Władimira Agranowicza (reżysera) i jego siostry Jekatiriny (producentki) opowiada o pierwszych dniach „specjalnej operacji wojskowej” rozpoczętej w lutym 2022 r. 17 lutego mieszkańcy Doniecka przeczytali wiadomości w gazetach i mają nadzieję, że Putin uzna Doniecką Republikę Ludową. Główny bohater, Artiom, kiedyś napisał książkę o swoim towarzyszu broni, ale nikt poza mieszkańcami Doniecka jej nie czytał. Obecnie bohater zajmuje się pisanem artykułów. Właśnie 17 lutego dostaje zaproszenie do Moskwy do pracy w mediach. Zrywa z dziewczyną, Kariną, pakuje walizkę i wyjeżdża. Po drodze dowiaduje się, że zamknięto granicę, rozpoczęła się mobilizacja i ewakuacja. Wraca do domu, śledzi wiadomości, ale boi się wyjść z domu, nie chce iść na wojnę. Artiom ma dwóch kolegów. Wowa, pacyfista, hedonista, uważa, że winę za wszystko ponosi kapitalizm, z powodu którego Rosja jeszcze nie uznała Donieckiej Republiki. Sania to były milicjant, walczył, a obecnie trenuje na siłowni, nie boi się mobilizacji i jest rozczarowany dotychczasową polityką. Wowa

gotów jest dać łapówkę, aby wyjechać z miasta, co jest uznawane za tchórzostwo. Należy postąpić jak Sania – pójść walczyć (Камышенко, 2023, [http](http://)). Film uważany jest za pierwszy obraz o „specjalnej operacji wojskowej”, przepełniony jest zachwytem nad Putinem, Ławrowem, krytyką porozumień mińskich.

Fot. 12. Plakat filmu „Mobilizacja”

Źródło: <https://www.kinopoisk.ru/series/5511558/> [25.07.2024].

- „Jesteśmy z przyszłości 2” („Мы их будущего 2”) (2010) Aleksandra Samochwałowa to kontynuacja filmu „Jesteśmy z przyszłości” (2008). Główni bohaterowie – Siergiej Fiłatow „Borman” i Oleg Wasiliew „Czerep” podczas wykopalisk archeologicznych znajdują niewystany list z czasów II wojny światowej, który oddają wnuczce jego autora. W jej mieszkaniu znajdują zdjęcie Niny, ukochanej Bormana, która w jego przekonaniu zginęła w 1942 r. Kiedy dowiaduje się, że Nina żyje, chce przenieść się do przeszłości. Obaj bohaterowie wyruszają na Ukrainę na rekonstrukcję bitwy, jaka rozegrała się w ramach operacji lwowsko-sandomierskiej. W inscenizacji uczestniczy ukraiński nacjonalista Taras i syn deputowanego Szary, którzy prowokują Bormana i Czerepa. Fiłatow prowadzi Wasiliewa do ruin umocnień z czasów walk. Taras i Szary chcą ich przestraszyć i detonują pocisk. Okazuje się, że wszyscy nagle znajdują się w 1944 r. w niewoli UPA. Fiłatow i Wasiliew stają się żołnierzami Armii Czerwonej i mają być rozstrzelani, Taras i Szary są przesłuchiwani, podają się za żołnierzy dywizji SS i otrzymują za zadanie rozstrzelanie kilku wziętych do niewoli męż-

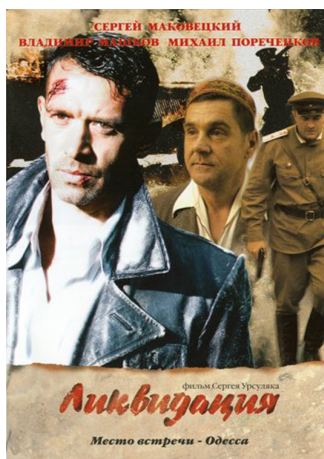
czynn. Odmawiają, wszystkich wrzucając do wykopu. Podczas niespodziewanego ataku Niemców udaje się im uciec i trafiają w ręce Armii Czerwonej. Tam odnajdują Ninę, która jest w ciąży z dowódcą batalionu Diominem. Dziewczyna zaczyna rodzić. Wszyscy uciekają przed Niemcami i żeby powrócić do przyszłości, muszą dostać się na wzgórze, jednak tam toczą się walki i zmuszeni są bronić się przed Niemcami. Diomin i Nina giną, a po wybuchu czterech bohaterowie trafiają do przyszłości. W finale filmu Fiłatow spotyka w moskiewskiej kawiarni dziewczynę, która wygląda jak Nina i mówi do Siergieja: „szukałeś mnie, jestem Diomina” (*Мы из будущего 2*, <http>). W filmie przedstawiono Ukraińców jako zdrajców, nazistów, osoby okrutne i żądne krwi. To bojownicy UPA, którzy rozstrzelują wziętych do niewoli cywilów (Гулийчук, <http>). Ukraińskie Ministerstwo Kultury nie rekomenduje oglądania tego filmu, gdyż „niektóre epizody filmu są dość prowokacyjne z moralnego punktu widzenia i wywołują szczególne zaniepokojenie, biorąc pod uwagę, że film jest skierowany przede wszystkim do młodzieży. Naszym zdaniem w tych fragmentach można zauważyć tendencję do rozpalania wrogości między narodami i subiektywne podejście do wydarzeń historycznych” (*Минкульт Украины...*, <http>). Rolę jednego z głównych bohaterów filmu w pierwszej części grał słynny rosyjski aktor Daniła Kozłowski, który w lutym 2022 r. wystąpił publicznie przeciwko wojnie z Ukrainą i prosił Putina o jej zakończenie. Nie chciał również zagrać w drugiej części filmu.

Fot. 13. Plakat filmu „Jesteśmy z przyszłości 2”

Źródło: <https://www.kinopoisk.ru/film/468123/>, [26.07.2024].

- **„Likwidacja” („Ликвидация”)** (2007) – serial Siergieja Ursuliaka o walce władzy radzieckiej z przestępczością w 1946 r. w Odessie. Do miasta pełnego złodziei i morderców, rządzonego przez bandę „Stepowych wilków” rozkradających magazyny, zostaje zesłany marszałek Żukow, który popadł w niełaskę u Stalina. Tylko śledczy Gocman i Żukow mogą uratować miasto. W filmie tym Ukraińcy są ukazani jako poplecznicy nazistów, a jeden z aktorów, Porieczenkow – zagorzały ukrainofob, jeździł na okupowane terytoria wschodniej Ukrainy, gdzie strzelał do żołnierzy ukraińskich i to filmował (*Dlaczego nie warto...*, [http](http://)).

Fot. 14. Plakat filmu „Likwidacja”

Źródło: <https://www.filmpro.ru/movies/8750>, [26.07.2024].

- **„Mecz” („Матч”)** (2012) – film Andrieja Maljukowa oparty na prawdziwych wydarzeniach z 9 sierpnia 1942 r., kiedy w Kijowie odbył się „mecz śmierci” między radzieckimi a niemieckimi piłkarzami (*Фильм Матч смотреть онлайн*, [http](http://)). Podobno piłkarzy radzieckiego „Startu” uprzedzono, że jeśli przegra drużyna niemiecka, to zostaną za karę rozstrzelani. Jednak piłkarze kijowscy wygrali 5:3. Zgodnie z jedną z wersji rozstrzelano ich, według innej jednego zamordowało gestapo, a trzech rozstrzelano w Babim Jarze. Film wywołał kontrowersje w Ukrainie, zwłaszcza w środowisku filmowców. Jarosław Podgora-Gwiazdowski, ekspert komisji ds. rozpowszechniania i pokazu filmów, stwierdził, że „film może sprzyjać rozbudzaniu wrogości między narodami, propaguje faszyzm i poniża naród (...). Film pokazuje ludność ukraińskojęzyczną jako swołocz kolaborującą z faszystami (...). Wszyscy bohaterowie negatywni mówią po ukraińsku, a pozytywni

– po rosyjsku” (Жук, 2012). Film otrzymał zakaz emisji w Ukrainie. Ponadto A. Biezrukow, który grał w „Meczu”, publicznie poparł wojnę FR przeciw Ukrainie i nawet wystawił sztukę dla dzieci z okupowanych ukraińskich terytoriów (*Dlaczego nie warto...*, [https](https://)). Zdaniem ukraińskiego polityka A. Parubija ten film to „propagowanie «ruskiego miru»” (Гулийчук, [http](http://)).

Fot. 15. Plakat filmu „Mecz”

Źródło: https://ru.wikipedia.org/wiki/Матч_%28фильм,_2012%29 [26.07.2024]

- **„Biała gwardia” („Белая гвардия”)** (2012) – serial Siergieja Snieżkina oparty na motywach powieści Michaiła Bułhakowa pod tym samym tytułem oraz opowiadania „Zabiłem” („Я убил”). Serial składający się z 8 odcinków i zrealizowany z olbrzymim budżetem wyemitowany został w dniu wyboru Putina. Akcja toczy się w ciężkich czasach wojny domowej i opowiada o losie rodu Turbinów w latach 1918–1919 w Kijowie. To czasy upadku Ukrainy hetmana Skoropadskiego, zdobycia Kijowa przez wojska Ukraińskiej Republiki Ludowej i ataku Armii Czerwonej. Film został określony w Ukrainie jako „najbardziej zezwierzęcone przedstawienie Ukraińców w całej historii kina (...), gdzie Ukraińców pokazano jako tępych sadystów” (Самыгин, 2012) i zakazany ze względu na „demonstrację pogardy wobec języka ukraińskiego, narodu i państwowości” (*Госкино Украины...*, [http](http://)). Zresztą sam Bułhakow jest uważany w Ukrainie za ukrainofoba, plagiatorkę, symbol rosyjskiej polityki imperialnej, który „gardził Ukraińcami i ich kulturą, nienawidził ukraińskiego dążenia do niezależności, negatywnie odnosił się do powstawania państwa ukraińskiego i jego kierownic-

two. Wśród wszystkich pisarzy rosyjskich tamtych czasów jest mu najbliższy do dzisiejszych ideologów putinizmu i kremlowskiego usprawiedliwiania ludobójstwa w Ukrainie” (Хоменко, 2024). Zdaniem ekspertów Komisji Ukraińskiego Instytutu Pamięci Narodowej wszelkie nazwy miejscowości, ulic czy tablice z jego imieniem są postrzegane jako przejaw rosyjskiej polityki imperialnej.

Fot. 16. Plakat filmu „Biała gwardia”

Źródło: <https://www.kinoafisha.info/series/8062/> [26.07.2024].

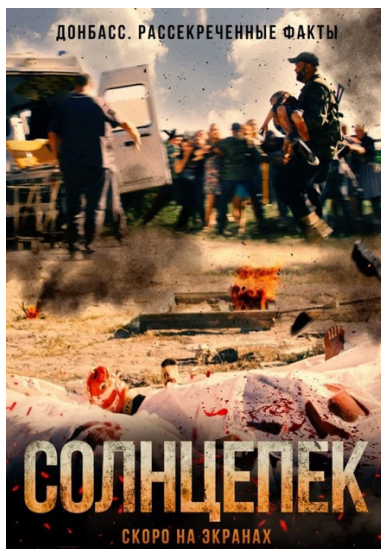
- „20/22” (2024) – film reżysera Andrieja Simonowa uważany za pierwszy film o specjalnej operacji wojskowej. Jego głównymi bohaterami są Alisa i Daniła. Po rozpoczęciu wojny znajdują się po przeciwnych stronach barykady – Daniła wyrusza jako ochotnik na front, a Alisa, dowiadując się o bombardowaniach w Kijowie, sprzeciwia się wojnie, jednak z miłości do Daniły rusza na jego poszukiwania. Obraz był kręcony w Moskwie, obwodzie rostowskim i Mariupolu, w filmie pojawiali się prawdziwi uczestnicy walk („20/22”: *первый...*, [http](http://)). Daniła jest uważany za patriotę rosyjskiego, a Alisa za tzw. liberałkę, która bierze udział w mitingu antywojennym. W filmie pojawia się negatywny wizerunek żołnierzy pułku azowskiego jako pogan, którzy wydłubują oczy na portrecie Gogola, pijąc przy ognisku, zabijają siekierą cywila ukraińskiego i wyją jak wilki. To nawiązanie do wiadomości przekazywanych przez rosyjską agencję „RIA-Nowosti”, że w sztabie Ukraińców w Ługańskiej Republice znaleziono dowody na zajmowanie się żołnierzy czarną magią (Камышенко, 2024, [http](http://)).

Fot. 17. Plakat filmu „20/22”

Źródło: <https://okko.tv/movie/2022> [1.08.2024].

- **„Skwar” („Солнцепёк”)** (2021) – film reżyserów Maksima Biusa i Michaiła Wasserbauma opowiadający o grupie wagnerowców w 2014 r. w obwodzie ługańskim, który ogłasza się Ługańską Republiką Ludową. Głównym bohaterem filmu jest Wład (Władysław) Nowożyłow, były uczestnik wojny w Afganistanie, który próbuje wywieźć swoją rodzinę z terenów objętych walkami. Podczas napadu bandy kryminalistów, którego jest świadkiem, traci dokumenty i trafia do Ługańska. Jego były kolega z Afganistanu, Paweł Gricaj, daje mu pracę kierowcy pogotowia. Rodzina Włada ginie w czasie ostrzeliwania miasta, a on wstępuje do separatystów (*Солнцепёк*, [http](http://)). W tym filmie, sfinansowanym przez J. Prigożynę, pokazano typowe prokremlowskie spojrzenie na wojnę w Donbasie: cywilów ukraińskich zabijają siły ukraińskie, a nie Rosjanie, w armii ukraińskiej znajduje się mnóstwo najemników z Zachodu (w zestrzelonym samolocie byli żołnierze z USA, Wielkiej Brytanii i Niemiec). Wagnerowcy to pozytywni bohaterowie (*Гулийчук*, [http](http://)). Według ukraińskiego dziennikarza, Aleksandra Machowa, który pochodzi z Ługańska, to „film przepełniony fejkami i kłamliwą propagandą o Ukrainie i Siłach Zbrojnych Ukrainy, to nowy rozdział wojny informacyjnej” (*„Я луганчанин...”, [http](http://)*). Ukraińscy ochotnicy w pierwszych kadrach filmu uderzają głową dziecka o ścianę, gwałcą kobietę i zabijają ją, ostrzeliwiają cywilów, w tym dzieci. Rosyjskie „zielone ludziki” pomagają mieszkańcom Ługańska (tamże).

Fot. 18. Plakat filmu „Skwar”

Źródło: <https://movie-rippers.livejournal.com/527971.html> [1.08.2024].

- **„Świadek” („Свидетель”)** (2023) – propagandowy film Dawida Dadu-naszwillego opowiadający o belgijskim skrzypku Danielu Cohenie, który wyjeżdża do Moskwy na konkurs. Nie udaje mu się jednak go wygrać i na zaproszenie oligarchy Lwa Sachnowieckiego jedzie do Kijowa. Kiedy skrzypek kładzie się spać, rozlega się wybuch – zaczęła się inwazja Rosji na Ukrainę. Oligarcha ucieka do Izraela. W Kijowie panuje zamieszanie, na mieście czołgi z ukraińskimi flagami, nie pracuje ambasada Belgii, na ulicach zabici. Żołnierze ukraińscy biorą Cohena i jego menedżerkę Brigitte za szpiegów. Kobieta zostaje zgwałcona i zabita, muzyk zaś jedzie pociągiem ewakuacyjnym w kierunku Lwowa. Po drodze jednak pociąg zatrzymują umundurowani i Cohen zostaje na ulicy, kiedy pociąg odjeżdża. Skrzypka torturują żołnierze wodą i prądem, krzyczą „sława Ukrainie” i że głosowali na Zełenskigo. Cohen gra dla żołnierzy, jeden z nich w koszulce z Hitlerem śpiewa, na stole leży „Mein Kampf”, potem gra hymn Luftwaffe. Dowódca jest zadowolony i obiecuje uwolnić Cohena, ale wybuch rakiet. Muzyk jest ranny, budynek płonie, wokół setki zabitych. Nadjeżdżają pojazdy wojskowe z literą V, a żołnierz ze wstążką św. Jerzego wyprowadza Cohena do samochodu, tak trafia do ambasady w Moskwie. Na lotnisku aktywiści z żółto-niebieskim transparentem proszą Cohena o pomoc dla Ukrainy, ten odmawia, jedna z aktywistek życzy mu i całej jego rodzinie śmierci. Po powrocie do ojczyzny zaproszono go do telewizji, gdzie pokazują filmy ze zbrodniami Rosjan w Ukrainie i proszą o ko-

mentarz. Cohen reaguje słowami: „powiem wam, jak było naprawdę. Straciłem tam słuch, ale nie straciłem sumienia”. Film kończy się scenami ataku w Kramatorsku, bombardowania szpitala położniczego i teatru w Mariupolu, masakry w Buczy oraz ostrzału Doniecka – wydarzeń przedstawionych jako zbrodnie reżimu kijowskiego, o które Ukraina celowo oskarża Rosję (*Jak Kreml truje mózgi...*, [http](http://)).

Fot. 19. Plakat filmu „Świadek”

Źródło: <https://www.afisha.ru/movie/svidetel-294663/> [1.08.2024].

Zakończenie

Dzieła rosyjskich twórców – pisarzy, poetów, malarzy, kompozytorów, reżyserów – były uznawane za klasykę światowej kultury. I nagle przychodzi ten dzień, 24 lutego 2022 r., który zmienił Rosję, Europę i świat. W reakcji na okrucieństwa wojny świat zareagował negacją rosyjskiej kultury i języka, symboli narodowych i dzieł twórców kultury, zwłaszcza że ci stanęli, w większości, po stronie Kremla, aby przetrwać, aby móc tworzyć dalej i otrzymywać wsparcie finansowe. Nieliczni opuścili kraj i stali się wrogami, „agentami zagranicznymi” („иноагент”). Klasyczna kultura rosyjska w ten sposób skazała się na izolację. Nowa kultura zaczęła piętnować Ukrainę, jej mieszkańców, dehumanizować ich, wyśmiewać, a jednocześnie usprawiedliwiać atak zwany „specjalną operacją wojskową”, ponieważ słowo „wojna” jest zakazane. Zaczęła służyć interesom Kremla w tej walce. Pisarze tworzą wiersze wychwalające bohaterstwo Rosjan, piosenkarze nawołują do postawy patriotycznej i dumy z obecnej Rosji, reżyserzy wyszydzają Ukraińców i wychwalają armię rosyjską, która chce „wyzwolić rosyjskie tereny spod okupacji” Ukrainy, pragnie ich powrotu

do „ojczyzny”. Jak w takiej sytuacji powinien zareagować nauczyciel języka rosyjskiego? Czy opowiadając się po stronie zniewolonych i poniżanych Ukraińców, musi odrzucić całą rosyjską kulturę? Wyrzec się zachwyty nad jej pięknem i wpajanego mu podczas studiów przeświadczenia o jej wartości? A może jednak powinien obiektywnie przekazywać to, co było wielkim osiągnięciem tej kultury, ale jednocześnie piętnować wszelkie przejawy zła, które czyni Rosja innym narodom? Zdecydowanie rusycysta powinien obiektywnie pokazywać dorobek Rosjan, powinien wychwalać to, co wielkie, ale pokazywać wszelkie zło, prawdę o propagandzie Moskwy. Musi rzetelnie wyjaśniać, co jest celem współczesnej propagandy rosyjskich twórców kultury. Powinien też skupić się na przyczynach tego stanu, na realiach życia w Rosji i skutkach niepodporządkowania się władzom. Nauczyciel nie może nie zauważać zbrodni i propagandy, musi być pedagogiem i rzetelnie ważyć słowa i poglądy. Nie może uogólniać, że każdy Rosjanin myśli jak Putin, że każdy jest zwolennikiem „nowego faszyzmu” – „rasyzmu”. Równocześnie nie może być ślepym miłośnikiem Rosji i jej kultury, zwłaszcza że to, co dzieje się obecnie w kulturze, nie powinno nazywać się kulturą, jednak to istnieje i trzeba również to odpowiednio przedstawić uczącym się języka rosyjskiego.

Może jeszcze kiedyś przyjdzie czas, że znów będziemy zachwycać się klasyczną kulturą rosyjską, a ten epizod, zwany „Z-kulturą”, będzie tylko koszmarnym wspomnieniem – jak ta wojna, która powinna skończyć się jak najszybciej.

„Z-CULTURE”: RUSSIAN CULTURE IN THE SERVICE OF THE KREMLIN – IS IT WORTH TEACHING?

SUMMARY

The text examines the elements of the new pro-government propaganda culture, referred to as ‘Z-culture’ (Russian: ‘Z-культура’). This emerging cultural movement encompasses contemporary poetry, songs, and films, that have developed following the outbreak of war in 2022. These works can serve as case studies for analyzing methods of manipulation, social division, and the promotion of outsiders-practices that should be critically examined and condemned.

Keywords: Russian culture, Z symbol, Russian-Ukrainian war

Bibliografia

- Brat 2*, 2023, [online] https://pl.wikipedia.org/wiki/Brat_2 [26.07.2024].
Dlaczego nie warto tolerować rosyjskiej kultury, 2022, [online] <https://www.ukrainer.net/nie-tolerowac-rosyjskiej-kultury/> [25.07.2024].

- Jak Kreml truje mózgi: Obejrzelіśmy nowy rosyjski film o belgijskim skrzytku gnębionym przez ukraińskich nazistów*, 2023, [online] <https://kultura.onet.pl/film/jak-kreml-truje-mozgi-obejrzeliśmy-nowy-rosyjski-film-o-belgijskim-skrzytku-gnebnionym/nhtdcr4> [1.08.2024].
- Unieważnić kulturę rosyjską!?*, 2023, [online] <https://u-jazdowski.pl/program/dyskusje/napiecia-kulturowe/uniewaznic-kulture-rosyjska-> [25.07.2024].
- Бабушкин Е., 2023, *Из чего сделана Z-поэзия*, [online] <https://holod.media/2023/07/08/z-poetry/> [25.07.2024].
- Бешлей О., 2023, *Краткий обзор новой российской Z-культуры: бункерные поэты, окопные рэперы, сериал с оккупированных территорий и миллиарды бюджетный денег*, [online] <https://www.currenttime.tv/a/z-kultury-bunkernye-poety-okopnye-repery-serial-okkupirovannyh-territoriy/32287197.html> [1.08.2024].
- Великий Блокпост. Антология донбасской поэзии 2014–2022 гг.*, [online] <https://readli.net/velikiy-blokpост-antologiya-donbasskoy-poezii-2014-2022-gg/> [25.07.2024].
- Госкино Украины запретило „Белую гвардию” и „Поддубного”*, 2014, [online] https://www.bbc.com/russian/international/2014/07/140729_ukraine_russia_cinema [26.07.2024].
- Грязная работа*, 2022, [online] <https://genius.com/Reech-dirty-work-lyrics> [25.07.2024].
- О чем новый клип рэпера РИЧ на песню „Грязная работа”*, 2022, [online] https://aif.ru/culture/person/o_chem_novyy_klip_repera_rich_na_pesnyu_gryznaya_rabota [25.07.2024].
- Гулийчук Д., 2023, *Фильмы как оружие: как Кремль готовил россиян к войне с помощью кино*, [online] <https://tsn.ua/ru/ukrayina/filmy-kak-oruzhie-kak-kreml-gotovil-rossiyan-k-voynе-s-pomoschyu-kino-2476351.html> [1.08.2024].
- Донбасс. Признанный*, 2023, [online] <http://nvkztet.ru/tpost/ubja9a8lo1-donbass-priznannii> [26.07.2024].
- Жук Е., 2012, *Российский „Матч”: исторические и политические споры в Украине*, [online] https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine_in_russian/2012/04/120411_ru_s_movie [26.07.2024].
- Камышенко Д., 2023, *„Король и Шут”? А может лучше „Мобилизация”? Смотрим первый сериал про СВО*, [online] <https://sotaproject.com/article/korol-i-shut-a-mozhet-luchshe-mobilizacziya-smotrim-pervyj-serial-pro-svo> [26.07.2024].
- Камышенко Д., 2024, *Российское кино о войне с Украиной: образы, пропаганда, умалчивания*, [online] <https://sotaproject.com/article/rossiiskoe-kino-o-voine-s-ukrainoi-obrazy-propaganda-umalchivaniia> [1.08.2024].
- Медведев С., 2023, *Поэты на тропе войны*, [online] <https://www.svoboda.org/a/poety-na-trope-voyny-efir-v-18-05-/32509061.html> [1.08.2024].
- Минкульт Украины не рекомендует смотреть фильм „Мы из будущего 2”*, 2010, [online] <https://nashkiev.ua/news/minkoul-t-oukrainy-ne-rekomendouet-smotret-fil-m-my-iz-boudouschego-2> [1.08.2024].
- Мы из будущего 2*, [online] https://ru.ruwiki.ru/wiki/Мы_из_будущего_2, [1.08.2024].

- Полицейские проверяют клип Шамана „Я русский” на ЛГБТ-пропаганду*, 2024, [online] <https://66.ru/news/entertainment/270612/> [25.07.2024].
- Популярный Z-поэт Ракитин оказался фейком, а его стихи – творчеством нацистов*, 2024, [online] <https://rtvi.com/news/populyarnyj-z-poet-rakitin-okazalsya-fejkom-a-ego-stihi-tvorchestvom-naczystov/> [25.07.2024].
- Провокаторы создали фейкового Z-поэта Геннадия Ракитина*, 2024, [online] <https://sovlit.ru/tpost/rvyhlerh1-provokatori-sozdali-feikovogo-z-poeta-ge> [25.07.2024].
- Разбираем творчество Z-поэтов – тех самых, которые воспевают войну России против Украины. И надо признать: их стихи не всегда кринж и графомания*, 2022, [online] <https://meduza.io/episodes/2022/11/18/razbiraem-tvorchestvo-z-poetov-teh-samyh-kotorye-vospevayut-voynu-rossii-protiv-ukrainy-i-nado-priznat-ih-stihi-eto-ne-vsegda-krinzh-i-grafomaniya> [25.07.2024].
- Сааков Р, 2022, *Борис Акунин: „Чем ближе будет к концу, тем чернее будет эта ночь”*, [online] <https://www.golosameriki.com/a/akunin-interview/6491160.html> [24.07.2024].
- Самыгин Д., 2012, *Почему в Украине „запретили” „Белую гвардию”?*, [online] https://zn.ua/ART/pochemu_v_ukraine_zapretili_beluyu_gvardiyu_.html [26.07.2024].
- Солнцепёк*, 2024, [online] [https://ru.wikipedia.org/wiki/Солнцепёк_\(фильм\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Солнцепёк_(фильм)) [1.08.2024].
- Сулькин О., 2022, *Как российские фильмы дегуманизируют украинцев*, [online] <https://www.golosameriki.com/a/dehumanization-of-ukrainian-interview/6597215.html> [26.07.2024].
- Фильм Матч смотреть онлайн*, 2024, [online] <https://www.ivy.tv/watch/92841>, [26.07.2024].
- Халилов Р., 2022, *„Русская культура обнулила себя”. Писатель Дорж Бату об Украине, России и книгах в бомбоубежищах*, [online] <https://ru.krymr.com/a/rossiya-ukraina-voyna-dorzh-batu-pisatel/31791666.html> [23.07.2024].
- Хоменко Г., 2024, *Булгаков – имперец, украинофоб, по мировоззрению близкий к идеологемам путинизма и оправдания этноцида в Украине – вывод УИНР?*, [online] <https://www.0564.ua/ru/news/3757483/bulgakov-imperec-ukraino-fob-po-mirovozzreniu-blizkij-k-ideologemam-putinizma-i-opravdania-etnoci-da-v-ukraine-vyvod-uinp> [26.07.2024].
- „Я луганчанин, и я посмотрел российский фильм «Солнцепек» о событиях в Луганске”, – разоблачение фейка России*, 2021, [online] https://www.dialog.ua/opinion/235741_1630858713 [1.08.2024].
- „20/22”: первый художественный фильм об СВО выходит на телеэкраны*, 2024, [online] <https://minobraz.egov66.ru/site/item?id=9428> [1.08.2024].